

Jákup Reinert Hansen:

SPROGLIG STIL OG KIRKELIG LOYALITET

Jacob Dahl og den færøske liturgi

(Respons ved Leitourgias årskonference i Reykjavík 12. november 2015)

Indledning

Jeg vil i dette indlæg forsøge at tegne et billede af den færøske, folkekirkelige liturgi. Til indledning skal vi se på de samfundsmæssige ændringer fra midten af det 19. årh. til umiddelbart før 2.

Verdenskrig, som gjorde fremkomsten af en færøksproglig liturgi både mulig og nødvendig i folkekirkelig sammenhæng. Derefter vil jeg give en karakteristik af det oversættelsesarbejde, som først og fremmest tjener provst Jacob Dahl til ære. Til sidst vil jeg skildre den aktuelle situation, sådan som jeg på baggrund af de historiske forhold ser den i dag.

Nationalisme

Det første ord, som jeg med fordel genbruger, er *nationalisme*. At det sprog, som færingerne anvender, er et andet end Kongens og statens officielle danske, er ikke noget nyt. Præsterne berører det f.eks. ofte i deres indberetninger om færøske forhold både i det 17. og 18. århundrede; men færøsk er jo kun talesprog, man kan ikke skrive det, og i det omfang der findes en litteratur – i fortælling og digt – er også den kun mundtlig. Med det 19. århundredes oplysningstid og romantik vågner interessen for færøsk i et sådant omfang, at pastor Schrøter udgiver en færøske oversættelse af Matt i 1823 og V. U. Hammershaimb udarbejder en færøsk ortografi omkring 1850.

Hammershaimb, der blev øernes provst, kaldes med rette det færøske skriftsprogs fader. I århundredets sidste decennier kan man, især blandt færøske studenter, tale om en nationalfølelse i alle spektrets farver: fra den kærlighed til sproget, der får nogle til at digte sange om det eller oversætte fadervor og trosbekendelse, til den militante nationalisme, der stiller bevidste politiske krav på sprogets vegne og bl.a. forlanger, at færøsk sprog gøres ligeberettiget med dansk i skolen, i kirken og i lagtinget, som den parlamentariske forsamling kaldes. Nationalismen lider dog til dels under endeløse diskussioner om ret stavemåde, ordforråd og stilleje.

Minoritet

Også ordet *minoritet* passer udmærket, når denne periode skal belyses. Færøerne hørte sammen med Norge under den danske konge; men da Danmark måtte afstå Norge ved forhandlingerne i Kiel i 1814, fortsatte Færøerne under Danmark og blev også indlemmet som et dansk amt. Der fandtes dog særlige regler for det færøske område. Det gamle lagting, der oprindeligt havde fungeret som en dømmende instans (appeldomstol), blev genoprettet i 1852. Lagtinget fik det administrative ansvar for visse lokale forhold, men skulle i øvrigt fungerende som et rådgivende udvalg. Al lovgivning fandt sted i det danske landsting eller folketing, hvor Færøerne fik to repræsentanter. Den færøske befolkning, med eget sprog, historie og kultur, svarede kun til et procent af den danske befolkning og hørte måske også med sin placering midt i Atlanterhavet til det, man i dag kalder yderområder. Befolkningsmæssigt var færingerne en minoritet, og som sådan følte de sig sikkert også. Det er ikke uforståeligt, at der fra flere sider blev stillet spørgsmålstegn ved, om denne lille sproggruppe nogensinde ville kunne få en selvstændig skriftlig litteratur, om sproget som folkets hverdagsprog nu havde de nødvendige kvalifikationer til at blive et fagligt sprog, et kultursprog, et kirkesprog. Fra dansk side forholdt man sig roligt afventende. Når færingerne nu begyndte at fremsætte ønsker om færøsk sprog i kirken, havde man i Folketinget ikke noget imod i lovgivningen at skabe de

nødvendige rammer. Derfor fik Lov om menighedsråd og Lov om kirkers brug, der kom i 1903 og i senere udgaver, en særlig udformning for Færøernes vedkommende, hvorved man efterhånden kunne opnå tilladelse til færøsk prædiken. Det blev også efterhånden muligt at autorisere færøske oversættelser af folkekirkens hellige – og danske – bøger, når de forelå i oversættelse, og lagtinget kunne blive enig om at ønske dem indført.

Autorisation

Autorisationen af færøsk liturgi foregår stort set i to tempi. Det første er i årene op til 2. verdenskrig. Ritualbogen autoriseres i 1930, oversættelsen af Det nye Testamente i 1937 og oversættelsen af Alterbogen i 1939. Den anden periode er i årene omkring 1960, da Salmebogen autoriseres i januar 1956, men først udkommer i 1960, og Det gamle Testamente autoriseres i 1961. Autorisationen foretages for Bibelens vedkommende af Kongen, mens de øvrige bøger autoriseres af Københavns – og derved også Færøernes – biskop i henhold til kongelig anordning, der sætter lov om menighedsråd i kraft på Færøerne. Autorisationen er et udtryk for, at disse bøger er udarbejdet efter bedste videnskabelige principper, at der har været den nødvendige prøvetid med en afsluttende revisionsfase, samt for liturgiens vedkommende at den er et godkendt udtryk for kirkens officielle tro. At Kongen som Folkekirkens første medlem har magt til at autorisere, er klart nok. At biskoppen kan autorisere for Færøernes vedkommende kan kun forklares derved, at man ikke forventer at skulle autorisere andet end færøske oversættelser af allerede autoriserede danske håndbøger. Derfor bliver det lidt komisk, når biskop Fuglsang-Damgaard autoriserer Sálmabók Føroya Fólks, for den er naturligvis ikke en nøjagtig oversættelse af Den danske Salmebog, men en samling af de bedste salmer, der er oversat eller digtet på færøsk. Som sådan er den ikke kun et udtryk for dansk trosliv, men i høj grad også for færøsk trosliv.

Sproglig stil

Når vi i kirken fik de nødvendige bøger til at kunne gennemføre gudstjeneste og kirkelige handlinger på færøsk, skyldes det i høj grad en enkeltperson, nemlig provst Jacob Dahl. Han er med rette blev kaldt det færøske kirkesprogs fader. Han er købmandssøn, født i 1878 og ganske veluddannet, har færøsk lærereksamen, klassisk sproglig studentereksamen og bliver teologisk kandidat i København 1905. I 1908 bliver han lærer i Tórshavn, i 1912 sognepræst samme sted og i 1918 Færøernes provst. Han dør i embedet i 1944. Allerede i 1918 ender en debat i Lagtinget med en opfordring til den nyudnævnte provst om at oversætte kirkens ritualer. Dahl er lidt tøvende, dels er hans nye stilling vel temmelig arbejdskrævende, og dels vil han hellere gøre det sproglige arbejde af lyst end af tvang. Men Ritualbogen, der omfatter ritualer til dåb, skriftemål og nadver, brudevielse, konfirmation og begravelse er klar efter nogle få måneder. Med nødvendig tilladelse bruges den også forsøgsvis; men snart sætter kritikken ind. Andre blander sig med gode forslag, og også de danske myndigheder synes at have forhalet sagen ved at have sendt forslaget frem og tilbage til høring. Papirerne opbevares sandsynligvis i det danske kirkeministeriums arkiv, så jeg har ikke haft mulighed for at gennemgå, hvad den danske provst Theodor Sørensen, der af færøsk præsteæt, og Suderøpræsten Gullak Jacobsen, som Dahl kender fra studieårene og har overhalet ved provstevalget, har udtalt. Men Dahls svar på kritikken findes i kladder på det færøske landsarkiv, og det er forbilledlig klart, når det gælder information om den sproglige stil, han har valgt. Svaret er også fuldt af engagement, Dahls iltre temperament kommer til fuld udfoldelse. Sådanne kilder er det sjovt at læse, og så giver de jo et levende indblik i, hvor vigtig sagen var for de implicerede parter. Jeg citerer Dahl fra 1921:

“Med hensyn til de rent sproglige bemærkninger, som Pastor Jacobsen har gjort, skal jeg i almindelighed udtale, at der i min oversættelse ikke findes et ord, som ikke er færøsk eller har rod i færøsk. Jeg har bestræbt mig for at give oversættelsen i en form, som virkelig kunne siges at være færøsk, lige langt på den ene side fra forældede og islandske udtryk og på den anden side fra ufærøske, fordanskede og daniserede ord og benævnelser, og jeg mener i al beskedenhed også at have noget kendskab til, hvad der er forståeligt sprogbrug, og hvad der er forståeligt for færing. Hvis jeg havde lagt oversættelsen meget nær op ad nutidens virkelige, ofte meget forvanskede, meget daniserede talesprog, så føler jeg mig overbevist om, at mange, og deriblandt også pastor Jacobsen, vilde have en del indvendinger at gøre og sige, at sproget var ufærøsk, dårligt blandet, plat osv...”

Jeg holder naturligvis med Jacob Dahl. Han var en særdeles dygtig filolog og havde i 1908 som sin første bog udgivet en færøsk grammatik, som kom til at danne grundlag for færøskundervisningen på seminariet i Tórshavn og først blev erstattet i 1997. Da ministeriet så sent som i 1927 nedsatte en kommission med 10 medlemmer, der skulle afgive betænkning om ritualet, har det ganske givet været Dahls arbejde, der sejrede. Som sagt blev Ritualbogen autoriseret i 1930, og Dahls stil blev efterhånden helt dominerende for kirkens liturgi og prædiken. Han oversatte Det nye Testamente, Alterbogen, skrev eller oversatte en sjettedel af Salmebogens salmer og udgav to bind færøske prædikener. En engelsk forfatter har sagt: "It was not until around 1920 that Jákup Dahl discovered the proper combination of dignity and fluidity."

Kirkelig loyalitet

Endnu en kilde skal nævnes til belysning af Dahls liturgiske arbejde. I 1939 kan han endelig sende en alterbog på færøsk til biskoppen over Københavns stift med anmodning om at få den autoriseret. Efter de formelle henvisninger til lovgivningens tekst fortsætter han:

"[Oversættelsen er en] Gengivelse af den danske Alterbog af 1923 og ordnet paa samme Maade som denne. Kun har jeg medtaget Texter til St. Olajdag, Ólavsøkudag, som fra gammel Tid har været og stadig er en Helligdag paa Færøerne, som holdes med Gudstjeneste, og jeg har derfor ment, at det vil være heldigt, at der henlægges faste Texter ogsaa til denne Dag. Desuden er der medtaget nogle Bønner, saaledes Indgangsbøn og Udgangsbøn og Bønner før og efter Oplæsning af Prædiken, særlig beregnede for Degnetjenesten i Kirkerne her paa Færøerne. Disse Bønner er fra ældre Alterbøger og har været brugte af Degnene her gennem Tiderne."

Dahl er først og fremmest loyal mod de danske kirkelige myndigheder og de danske tekster. Ritualbogen har som grundlag de danske ritualer af 1912, og blandt ritualernes fædre var professor og biskop Peder Madsen, hvis undervisning Dahl havde fulgt flittigt i København. Denne loyalitet blev suppleret med loyalitet og veneration for det færøske kirkelivs traditioner, og derfor supplerede han Alterbogen med tekster og bønner til nationaldagen og degnegudstjenesterne. Til sammenligning kan man nævne, at biskoppens svarskrivelse med den autoriserede alterbog er et studie i følelseskold eller i det mindste –neutral kancellistil:

"I Overensstemmelse med deres Højærværdigheds Indstilling bifaldes det, at Autorisationen trykkes foran i Alterbogen paa samme Maade, som det skete med Ritualerne paa Færøsk. Naar Alterbogen foreligger færdigtrykt, forventes Eksemplarer heraf indsendt til Kirkeministeriet og til Bispearkivet."

Ikke et venligt ord, et tillykke med fuldført arbejde, et ønske om Guds velsignelse over den alterbog, som må forventes at blive brugt ved gudstjenester på Færøerne, og som på modersmålet skal tjene folket til gavn og opbyggelse – eller hvad der nu havde været en biskop og kirkelig tilsynsmyndighed værdigt!

Aktuelle udfordringer

Med autorisationerne i 1930-erne og omkring 1960 kan man se det færøske liturgiske arbejde som foreløbig afsluttet. Den danske Folkekirke, som Folkekirken på Færøerne var en del af indtil 2007, har løbende suppleret og fornyet sine liturgiske bøger med ritualer og gudstjenesteordninger. Men disse danske tekster er mig bekendt ikke blevet bekendtgjort og dermed sat i kraft på Færøerne. Enkelte ritualer er senere blevet oversat til færøsk, måske endda blevet trykt; men da de mangler autorisation, kan det kun kaldes på prøve. Undtagelsen, der bekræfter reglen, er Sálmabók Føroya Kirkja, som afløste den første færøske salmebog allerede i 1990. Den er forsynet med følgende tilskrift: "Denne salmebog sættes i kraft til brug for kirkefolket på Færøerne. Tórshavn, Korsmessedag (3. maj) 1989, Ejvind Vilhelm." Det fremgår ikke, at Ejvind Vilhelm var den sidste vicebiskop, som på Københavnerbiskoppens vegne kunne foretage visse biskoppelige handlinger i Færøernes provsti, før vi i 1990 blev selvstændigt bispedømme med egen biskop. Det fremgår heller ikke, med hvilken lovbemyndigelse man tog den nye salmebog i brug – selv om den har fungeret udmærket i praksis.

Man kan tænke sig flere forklaringer på, at et fortsat liturgisk arbejde blev anset for at være unødvendigt på Færøerne:

- at nye og supplerende ritualer var overflødige, fordi befolkningen ikke havde behov for flere ritualer
- at de første færøske ritualer skulle have lov til at være i brug i en årrække, før man skiftede dem ud
- eller at man nu ville vente på en kirkeretlig afklaring, så man ikke længere skulle til magtens centrum i København for at hente en autorisation.

Disse argumenter vil ikke kunne holde i længden, og der er i disse år bestræbelser i gang, som man forventer, vil resultere i en ny alterbog, en ritualbog samt en kirkelig håndbog. Man hører også tale om en ny salmebog, men foreløbig er der kun udsendt et supplement på prøve. De store overvejelser bør efter min opfattelse finde sted netop om de emner, der karakteriserede Dahls arbejde, om loyalitet og stil. Skal vi fortsat føle os loyale over for ældre færøske og danske traditioner, eller er vi os bevidste at ville vælge en anden kurs? Er vi fortsat forpligtet på det Dahl-ske kirkesprog og sproglige stil med den "dignity and fluidity", som jeg tror, har øvet meget stærk indflydelse på færøsk skriftsprog i almindelighed og kirkelig forkyndelse i særdeleshed? Er det muligt at finde et andet stilleje, tilnærmet til færøsk hverdagsprog anno 2015?

Som et afsluttende kuriosum: Efter at de færøske myndigheder i 2007 overtog såvel det lovgivende som det administrative og økonomiske ansvar for Folkekirken på Færøerne, vil det ikke længere være muligt at give de liturgiske bøger et blåt stempel med Dronningens underskrift. Denne beføjelse er i den færøske kirkelov overført til lagmanden (vores prime minister), som er politisk valgt og derfor ikke nødvendigvis behøver at være medlem af folkekirken eller nogen kristen kirke i det hele taget.